

Atıf - Reference: Tanrıverdi, Ali (2018) Anadolu Alevi geleneğinde kutsalların bir derlemesi: Adıyaman örneği. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5): 139-158.

Anadolu Alevi geleneğinde kutsalların bir derlemesi: Adıyaman örneği

Ali Tanrıverdi*

Öz

Dünyadaki teknolojik gelişmeler, sosyal iletişim ve ulaşım ağlarının geliştiği 21. yüzyılın küreselleşen dünyasında kültürel değerleri ve gelenekleri köklü bir değişim sürecine sokmuştur. Bu bağlamda Anadolu Alevi kültür ve inancının bu değişim karşısında kendi özelliklerini ne kadar koruduğu önemli bir sorundur. Buna bağlı olarak bu çalışmanın amacı Anadolu Alevi kültür ve inancının sahip olduğu özgün değerleri sosyal bilimsel bir bakış açısıyla anlamaya çalışmaktır. Çalışmamız Adıyaman'da Alevi-Bektaşî inancına ve geleneğine sahip toplumun kutsalları üzerinde odaklanmaktadır. Çalışmanın görgül verileri, Adıyaman Kureyşan Ocağı mümessili Garip Bozkurt Dede ile yapılan derinlemesine görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşme vasıtasıyla elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kutsallık, kültür, Alevilik, değişim

A compilation of holies in Anatolian Alevi tradition: The case of Adıyaman

Abstract

It is a fact that cultural values and traditions are in a process of radical change in the globalizing world of the 21st century global world, because of the technological developments, especially in the field of communication and transportation networks. In this sense, to what extent Alevi culture and belief preserve its peculiar characteristics in this process of change is an important problem. Accordingly, the aim of this article is to understand the distinctive features of Anatolian Alevi tradition and beliefs from a social scientific point of view. Our study is focused on the holies of Alevi-Bektaşî tradition and beliefs in Adıyaman. The empirical data of the study is based on deep and semi-structured interview with Garip Bozkurt Dede, a representative of Adıyaman Kureyşan Ocağı.

Keywords: Holiness, culture, Alevism, change

Giriş

Küreselleşmeyle birlikte artan şehirleşme dünyanın neresinde olursa olsun tüm kadim kültürleri ve medeniyetleri bir ölçüde etkilemektedir. Bu etkilenme farklı olanı benzeştirme ile birlikte yok etmektedir. Bu yok oluş süreci şüphesiz en çok farklı toplumların geleneklerini etkilemektedir. Ayrıca dünyada artan modernleşme ve makineleşme kırdan kente göçü artırmakla beraber kent veya anakent yaşamın getirdiği ilişkiler tipiyle geleneksel olanı biçimlendirmekte ve unutulmasının önünü açmaktadır. Bu bağlamda derlemenin amacı; geçmişten günümüze sözlü kültür ile gelen inançlarımız, geleneklerimiz ve manevi değerlerimizin daha fazla yok olmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması adına, yazın dünyasına kazandırmak ve kayıt altına almaktır. Çalışmamız Adıyaman ilinde Alevi-Bektaşî inancına ve geleneğine sahip toplumun kutsallarına yönelik bir derleme çalışmasıdır. Bu derleme çalışması halk bilimi araştırma

* Yüksek lisans öğrencisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, e-posta: tanriverdiali457@gmail.com

yöntemlerinin uygun gördüğü gözlem, derinlemesine mülakat ile birlikte yapılandırılmış sorular üzerinden sürdürülmüş bir çalışmadır. Ayrıca konunun sosyal işlevince, Adıyaman ilinin farklılıkları üzerinden bölgedeki Alevi toplumu hakkında bir fikir edinilmesi mahiyetindedir. Çalışmamız; kaynak kişi olarak Adıyaman'da Kureyşan Ocağı'nın mümessili olan Garip Bozkurt Dede'nin geleneksel sözlü anlatımlarını dikkate almıştır.

Çalışmamızın içeriğini oluşturan Alevi inanç yapısına ait kutsalların tespitine yönelik gerçekleştirilen mülakatta kaynak kişi olan Garip Bozkurt Dede ve kendisine tarafımızca yöneltilen sorulara verdiği cevaplar dışında literatür taraması yapılarak akademik anlamda Alevi toplumun kutsallarıyla ilgili şimdiye kadar gerçekleştirilmiş önemli akademik yazınlar taranarak, temalar ve alt temalar belirlenerek irdelenmeye çalışılmıştır. Kaynak kişi ve söyleyişin yer-zamanı hakkından ayrıntılı bilgi makalenin kaynakça kısmında verilmiştir.

Kavramsal açıdan Alevi inanç sistemi

Bu çalışmanın içeriğine dair, Adıyaman özelinde Alevi toplumun gelenek ve kutsallarını anlayabilmek ve irdeleyebilmek için genel anlamda Alevi inanç sisteminin içeriğini, kavramlarını, erkânını ve oluşturdukları sistemin nasıl işlediğini tarihsel bir perspektiften okumak gerekir. Özellikle sırasıyla Alevilik, ocak, dede, musahiplik, düşkünlük, cem ve yapısının içeriğini irdelemek gereklidir. Bu kısımda Alevilik ve kendisine has temel on iki hizmet kavramlarının izahı noktasında şimdiye kadar akademik anlamda çalışılmış yazınlar üzerinden kavramlar özelinde ön okumalar yapılarak genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmış ve makalenin temel amacının anlaşılabilmesi için bir ön bilgi verilme gereği duyulmuştur.

Alevîlik, çok tartışılan konulardan biridir. Tartışma daha tanımından itibaren başlamaktadır. “Alevîlik nedir?”, “Alevî kimdir?” soruları konunun muhatabı araştırmacılar tarafından titizlikle cevaplanması gereken inceliktedir.

Alevî kelimesinin anlamı, konu olduğu alana göre daralmakta ya da genişlemektedir. Nitekim Alevî, soya işaret ettiği zaman sadece Hz. Ali'nin soyundan gelenleri ifade eder. Bu sözün dar anlamında Hz. Ali'nin soyu ile kurulan münasebet kültürden kültüre değişmektedir. Örneğin, İran'da Alevî denildiği zaman soyu Ali'den gelen demektir (aktaran Yılmaz, 2008: 53). Türkiye'de ise Alevî denildiğinde öncelikle Hz. Ali'yi seven ve onun soyunun yolundan giden kişi olarak algılanır (Keskin, 2004: 39).

Diğer yandan Alevi kelimesi lügati olarak Arapçada “Ali'ye mensup”, “Ali'ye ait” anlamlarına gelmekte olup, çoğul şekli Aleviyye ve Aleviyyun'dur. Mezhepler tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise, “Hz. Ali'yi sevmek saymak ve ona bağlı olmak” anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan kimseye “Alevi” denilir. Lügat anlamı dışında “Alevi” tabiri, Hz. Ali'yi sahabenin en üstünü olarak gören ve Hz. Muhammed'den sonra onun, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in tayini ile imamlığa gelmesi gerektiğini kabul edenler için de “Şia” ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Böylece bu zümreler, Hz. Ali'ye mücerret sevgi ve bağlılığın ötesinde, onun ve soyunun adına ayrı bir fırkalaşma hareketinin siyasi mümessilliğini de üstlenmiş olmaktadır. Bu sebepledir ki Hz. Ali ve ona bağlılık adına ortaya çıkıp da siyasi bir zümreleşme hareketini tercih eden Şii topluluklara, ileri sürdükleri görüşlere dayalı Zeydiyye, İsmailiyye, Nusayriyye ve benzeri isimler verilmiş ve bunlar da öylece tanınmışlardır (aktaran Dalkıran, 2002: 96-97).

Anadolu Aleviliği, Şii fırkalardan farklı bir yapıda olmakla beraber kendi içinde bir inanç sistemi oluşturmakla beraber büyük oranda sözlü kaynağa dayanmaktadır. Özellikle sosyo-dini yapılanmasını inanç temelinde tanımlarken “Güruh-u Naci” kavramı ile karşılaşılmaktadır.

“Güruh-u Naci” yani seçilmiş topluluk anlayışı ile “Alevi sırrı”dır. Kendilerini inançları üzerinden tanımlayan Aleviler göre Alevilik bir yoldur. Alevilere göre, bir yola bağlı olmaları ya da “yol”un Aleviler aracılığıyla yaşatılmasının istenmesi, Alevilerin, kendilerini seçilmiş olarak algılamalarını sağlamaktadır. Bu da Alevilerin inançlarını en doğru yol, kendilerini de seçilmiş topluluk (Güruh-u Naci) olarak tanımladıklarını ortaya koymaktadır. “Alevi sırrı” bu noktada kırsal alanda ki köylerde kapalı topluluklar şeklinde yaşayan Alevilerin inanç ve kültürlerini kendilerinden olmayanlara karşı saklamaları şeklinde tanımlanmaktadır. “Sır”, Kızılbaş Aleviliğinin sıkı yapılanmasını tamamlayan, onu dış etkenlerden koruyan adeta bir kabuk işlevini görmüştür. Aleviliğe ilişkin bilgiler yani “sır” herkese açıklanmaz (Önder, 2014: 260).

Bektaşilik çerçevesinde Aleviliğin nasıl tanımlandığına bakılırsa, Anadolu Aleviliği, Şii fırkasının benimsediği öğretilerden nasıl farklılaştığı daha iyi anlaşılacaktır. Bu farklılığa örnek olarak Anadolu Alevi öğretisinin, Şia toplumun benimsediği “imamet” anlayışından farklı olarak daha çok “velayet” anlayışını benimsemiş olmaları verilebilir. Alevilere göre; “ulûhiyet”, “nübüvvet” ve son olarak “velayet” makamları şeklinde sıralanan her kutsal bir mertebenin sahibi vardır. Alevi toplumuna göre; “ulûhiyet” makamın sahibi Allah, “nübüvvet” makamın sahibi Hz. Muhammed ve son olarak “velayet” makamın sahibi ise Hz. Ali ve onun Ehl-i Beyt’i olduğuna dair inançlardır. Bu anlamda Hz. Ali’nin asıl gayesi dördüncü halife olmaktan ziyade Hz. Muhammed’in bir vasisi olarak Peygamberden devraldığı kutsal mesajı yani İslam öğretisini dünyaya yaymak olduğudur. Halifelik kavgalarına olan tarafgirliği ve soyunun verdiği İslam kavgasını bu anlayışla değerlendirirler ve Şii fırkasının benimsediği on iki imam yani imamet anlayışını, velayet’in devamı olan Ehl-i Beyt’i bu anlamda sahiplenmiş ve taraf olmuşlardır.

Bu anlamda Aleviliğin, Bektaşilik ile etkileşimleri olmakla birlikte yapı olarak farklı sistemler barındırmaktadır. Bektaşilik, ana prensip ve ibadetleriyle bir sufi tarikatı iken, Alevilik, Hz. Ali’nin soyundan olmaya önem veren bir kimliktir. Kızılbaş Alevilik ile Bektaşilik arasındaki farklılaşma, siyaset temelli sosyokültürel bir farklılaşmadır. Ama Alevilerin en önemli dini merkezlerinden birisi Hacıbektaş’tır. Zira Aleviler, felsefelerinin temelini Hacı Bektaş Veli’nin İslam yorumu ve yaklaşımı, Alevilerin “Hakk’a ibadet” anlayışına esas oluşturur. Hacı Bektaş Veli’nin “hoşgörülü” ve “akılcı” felsefesi, takibindeki Bektaşilik ile Alevilik arasındaki yakınlaşmanın ana koordinatlarıdır. Günümüzde bu yaklaşma öyle benimsenmiştir ki Alevilik ve Bektaşilik birlikte anılır olmuştur (Balcıoğlu, 2003).

Diğer yandan Fevzi Rençber’in Üryan Hızır Ocağı Dedesi Ali Büyük Şahin ile gerçekleştirdiği bir mülakatta Dede Aleviliği şöyle tanımlamıştır:

Alevilik: Hz. Ali’ye yandaş olan topluluğun İslam dini içerisinde kendine özgü ibadet ve evrensel düşüncesiyle oluşturduğu inanç sistemidir. Alevilik: Allah’a inanan, din olarak İslam’ı benimseyen, Hz. Muhammed’i peygamberi olarak tanıyan, Hak kitabı Kur’an’ı Kerim’i kabul eden, Hz. Ali’ye talip olan, On İki İmam’ın yolunu izleyen, dört kapı kırk makamdan geçerek insan-ı kâmil (olgun insan) olmayı amaçlayan, musahip edinerek ikrar ve görgüden geçen, Muharrem ve Hızır orucunu tutan, eşitliğe, paylaşımcılığa, hoşgörüyü önem veren, evrensel düşünen toplumun kendi tarihsel kültürünü de katarak oluşturdukları sosyal toplumsal, dinsel inanç sistemine Alevilik

diyebiliriz. Alevilik, İslam'ın Bâtını ve tasavvufi yorumu olarak da değerlendirilebilir (Rençber, 2010: 396).

Kısaca özetlenirse Aleviliğe getirilen tanımların hepsinde onu tamamlayan nitelikler barındırdığı yadsınamaz. Lügat olarak, siyasi olarak, itikadi olarak ve tasavvufi olarak Alevi kavramına getirilen tanımların her biri bu sistemin bir yönünü anlatmaktadır. Anadolu Alevileri de bu geniş muhtevayı sahiplenir ve kendilerini bir mezhep ya da fırka olarak dar bir çerçevede nitelendirmek yerine “yol bir sürekin binbir” düsturuyla inanç sisteminin öğretisini bu şekilde ifade ederler. Öğreti olarak böyle geniş bir muhtevaya sahip olan Anadolu Aleviliği sürekin olarak ise kendi içinde ritüel tabanda uyguladıkları bir sistemleri vardır. Bunlardan ilki ocak ve dede ilişkisidir.

Ocak/ateş kültürünün eski Türk topluluklarından önemli bir yer tutduğuna ve bunun eski geleneklerle bağlantılı olduğuna dair bu konuda çalışmalarında oldukça kapsamlı bilgi veren İnan ve Ögel başta olmak üzere birçok araştırmacı görüş belirtmiştir. İnan, ocak sözcüğünün eski metinlerde ve daha sonraları soy ve sülale anlamında da kullanılageldiğini, boyların en küçük birimlerini bildirmek için ocak, ağıl, arış(arıs) terimlerinin de kullanıldığını ifade etmiştir. Radloff'a göre de “ocak”ın anlamlarından biri “aile, soy, sülale”dir. Çağataycada ocak, kabile anlamında kullanılırken Kamus-i Türkî yazarı Şemseddin Sami, bu terimi mecazen büyük aile şeklinde açıklamıştır. XV. yüzyılında tespit edilen Ebamüslimname'de geçen “ocak” kelimesinin ise “sülale” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca ocak kültürü, ateş kültürü ile birlikte değerlendirilmektedir (Yaman, 2011: 45).

Din algısı ile kültür arasında yadsınamayacak bir ilişki vardır. Bundan ötürü ocak kurumu ile kültür arasındaki ilişkinin ipuçlarını, Türklerin İslamlaşmadan önceki örf-adet ve geleneklerinde aramak gerekir (Rençber, 2013: 162). Din değiştiren bir toplum veya birey bütünüyle kendi örf, adet, gelenek ve ananelerinden sıyrılamaz. Bir topluluk yüzyıllardır devam eden yaşayış, düşünüş ve inanışlarını ister istemez birden bire bırakıp, geçmişini unutarak onlardan kurtulamaz. Bu gerçek, Türklerin kalabalıklar halinde İslam dinini kabul ettiklerinde değişmemiştir. İslam öncesi maddi ve manevi pek çok inanç biçimi, İslam şemsiyesi altında toplanarak farklı bir forma dönüşmüştür (Fırlalı, 1990: 86).

Dedelik ve ocak kurumu, eski Türk geleneklerinden bulunan şaman ve kam geleneği ile Türklerin İslam'la tanışmalarından sonra karşılaşılan hilafet veya imamet anlayışına bağlı olarak şekillenmiştir. Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'ini imam olarak gören, yani on iki imamı ve onun devamı olan dedeleri dini lider kabul eden Alevi zümreler için ocakzade olmak, dini otorite olarak söz sahibi olmanın diğer adıdır (Rençber, 2013: 162). Dolayısıyla Alevi dedelerin Hz. Peygamber ve onun Ehl-i Beyt'i ile olan bağı ocak ve dedeleri talipleri nezdinde dini otoritenin karizmatik kutsal liderleri şeklinde bir konuma yükseltmektedir.

Yani kısacası Alevilikte “ocak” kavramı dede, seyyid, pir, mürşit, rehber gibi adlarla anılan dinsel hizmetleri gören kişilerin ailelerini, soylarını nitelemek üzere kullanılan bir kavramdır. Bu ailelerden gelenlerin bir dede ocağından geldiklerini de belirtmek üzere ocakzade kavramı da kullanılmaktadır (Yaman, 2011: 48).

Bu yönüyle Alevi toplumunun dini hayatında dedelerin çok önemli fonksiyonları vardır; her şeyden önce dini ve sosyal yönlerden topluluğa önderlik ederek, toplumu aydınlatıp bilgilendirirler; bu çerçevede yine değişik dini ve sosyal törenleri (cem, cenaze ve evlenme gibi) yönetirler. Bunun için yılın belirli günlerinde kendi ocaklarına bağlı köylerde birer hafta ya da on beş gün kalarak, taliplerinin toplumsal ilişkilerini kontrol ederler. Böylece dedeler, hem birbirinden uzak bölgelerde yaşayan Aleviler arasında

iletişimi, hem de topluluğun birlik ve dayanışmasını sağlamış olurlar. Ayrıca dedeler, topluluk içerisinde hukuk başta olmak üzere eğitim ve kültürle ilgili değişik fonksiyonlar üstlenerek yüzyıllardır Aleviliği uygulayan ve yeni kuşaklara taşıyan roller üstlenmişlerdir. Öyle ki dedeler, bağlama, kopuz ya da cura eşliğinde söyledikleri deyiş ve nefeslerle, birçok geleneksel kültür öğesini günümüze taşımışlardır (Yıldız, 2011: 229).

Dahası “ocak sistemi” kendi içinde “mürşit”, “pir”, “rehber” ve “düşkün” ocakları olmak üzere iç içe geçmiş aralarında bir hiyerarşik bağ mevcuttur. Bu anlamda bağlı olunan ocak, “mürşid ocağı”; bağlı olan ocak ise, “pir ocağı” olarak adlandırılır (Yaman, 2006: 61-63).

Bu hiyerarşik yapıda tümü ocakzade (yani dede soylu) olan dede aileleri kurumları ile ilgili görevleri paylaşmışlardır. Görev paylaşımı daha çok aynı ocak ve yakın akraba, dede aileleri arasında gerçekleşmektedir. Kızılbaş Alevi dedeliğinde genel olarak üç kategori bulunmaktadır. 1. Bağımsız ocakzade dedeler, 2. ocakzade dedelerce görevlendirilen dikme dedeler-babalar, 3. Hacı Bektaş çelebilerine bağlı dedeler-babalar şeklindedir. Bağımsız ocakzade dedeler nispeten Erzincan, Malatya, Elazığ, Tunceli, Erzurum yörelerinde bulunurlar ve Hacı Bektaş Veli’yi “pir” ve “ser-çeşme” kabul ederler. Ocakzade dedelerce görevlendirilen dikme dedeler ise; ocakzade dedelerin, taliplerinin sosyal ve dinsel ihtiyaçlarını coğrafik zorluklardan dolayı gidermediği bazı durumlarda, bu taliplerin ihtiyaçlarını ocakzade dedeler tarafından atanan ve bir nevi “yardımcı dedeler” olarak da nitelendirilirler. Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı dedeler-babalarda ise hizmet babadan oğula geçmekle birlikte ocakzade dedelerdeki gibi “evlad-ı resul” olmak koşulu aranmıyordu. Özellikle Orta Anadolu bölgesinde Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum gibi illerde bu tip dede aileleri bulunmaktadır (Yılmazçelik vd. 2012: 15-16). Ocak sistemin ve dedelik kurumun muhtevası çok geniş olduğundan bu iki kavram, bu makalenin amacı çerçevesinde aktarılmaya çalışıldı.

Musahiplik kurumu ise Alevi/Bektaşî toplumunun toplumsal yaşamının temel taşlarından biridir. Kısaca iki insanın ya da iki ailenin kıyamete dek kardeşlik bağlarıyla bağlanması demektir. Musahiplik, Bektaşîlerde iki kişi arasında olurken Alevilerde iki aile arasında olmaktadır. Alevi/Bektaşî inancına göre musahiplik her türlü karşılıklı sorumluluk bağıdır. Bir insan kendi davranışlarından topluma karşı nasıl sorumlu ise, aynı ölçüde musahibinin davranışından da sorumludur. Yanlış davranışta bulunan, bir suç işleyen kimse nasıl toplum tarafından kınanır ve ayıplanırsa, aynı şekilde musahibi için de bu hata bir utanç sebebidir (Kılıç, 2006: 57). Hz. Muhammed, Hicret’in birinci yılında (Müslümanların sayısı çoğalınca) ensar ve muhacirlerin birbirleriyle kardeş (Musahip) yapmıştı. Musahiplik, Kur’an-ı Kerim’in Enfal suresinin 72-73. ayetlerinde temellendirilmişti. Bu ayetlerde inançlarından dolayı hicret edenlerin mallarıyla ve canlarıyla savaştıkları, birbirleriyle dostluk ve dayanışma içinde buldukları, buna karşın, inançsızların ise kendi aralarında dostluk kurdukları, inananların birbirleriyle dayanışma içinde olmadıkları takdirde fitne ve fesadın ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Bu ayetlerde birlik, beraberlik ve din kardeşliğinin önemine işaret edilmektedir. Bu anlamda, Mekke’den Medine’ye göç edenlerin Medinelilerle kaynaşması, kardeşliğin İslamdaki ilk kurumsal biçimini göstermektedir (Yaman, 2013: 220). Musahiplik kısaca iki insanın ya da iki ailenin kıyamete kadar kardeşlik bağlarıyla bağlanması demektir. Bu bağ soy kardeşliğinden öte bir bağıdır. Arkadaşlık, dostluk, gereğinde ortaklık, can yoldaşlığı, her türlü karşılıklı sorumluluk bağıdır. Ama bir kardeşin çocuğu, diğer kardeşin çocuğuyla evlenirken, musahiplerin çocuklarının birbirleriyle evlenmesi

yasaktır. Yine sağ olan kardeş, ölen kardeşin eşiyle evlenebilir; ama musahibin eşiyle sağ kalan musahip evlenemez. Çünkü musahibin eşi kardeş sayılır (Üçer, 2015: 49).

Alevilik-Bektaşilik inanç sistemi içerisinde temel kurumlarından biri olan “düşkünlük” ise, suçların, önlenmesinde, toplumsal düzenin sağlanmasında, bireylerin tutum ve davranışlarına bazı sınırlamalar ve düzenlemelerin getirilmesinde etkili bir kontrol mekanizması olduğu görülmektedir. “Düşkünlük”, Alevi-Bektaşi çevrelerin asırlardır Anadolu’da yaşattığı önemli bir geleneksel kurum özelliği taşımaktadır. İçeriği önemli ölçüde ahlaki bir özelliğe sahiptir ve her şeyden önce genel ahlak anlayış ve ilkelerinin toplum içinde yerleşmesini, bireylerin toplumsallaşmasını amaçlamaktadır (Yıldız, 2014: 337).

Alevi-Bektaşilerde düşkün kelimesi suçlu anlamına gelmektedir. Musahiplik erkânından geçmiş, görgü erkânından ikrar vermiş, yola talip olmuş ve sonradan suç işlemiş olan talibe düşkün denir. Yol mensubu bir bireyin ikrarına bağlı kalmayarak büyük bir suç işlemesi üzerine pirin talimatıyla toplum dışına itilmesine de düşkünlük denmektedir. İşlediği suç dolayısıyla düşkün ilan edilen bireylerin sadece belirlenen süre içinde ceme girmesine izin verilmemekle beraber toplum onunla her türlü ilişkiyi kesmektedir. Ev ziyaretlerine gidilmez, yardıma muhtaç olduklarında yardımlarına koşulmaz, kimse onlara selam vermez ve konuşmaz. Sadece cenazesi olduğunda defin işlerinde konuşmaksızın yardım edilir (aktaran Albayrak, 2015: 33).

Cem ya da ayin-i cem ise kelime olarak Arapça “cemea” fiilinden türetilmiş topluluk, toplamak, birleşmek, bir araya gelmek, cemiyet vb. ayin ise, adet, görenek, kanun töre, usul, erkân, ibadet tarzı gibi anlamlara gelmektedir. Ayin-i cem, toplantı usulü, toplantı erkânı, Cem töreni/töresi demektir. Kavram olarak Alevi-Bektaşilerin yılın belli dönemlerinde toplu yaptıkları ibadet olarak tanımlanmakta ve bu manada kullanılmaktadır. Her ne kadar Alevi-Bektaşilerde birey toplumun doğal üyesi olarak görülse de ayin-i ceme girebilmesi için ikrar vererek yola bağlılığını önceden bildirmesi gerekir. İkrar vererek (nasip alanlar) yola girenler ve ilk defa ikrar verecek(nasip alacaklar) yolun, erkânın isteklisidirler. Kendilerine “talip” de denir. Talipler yolun/erkânın tüm sorumluluklarını taşımak durumundadırlar. Bunlar yeni bir hayatın başındadırlar, bir noktada anasız-babasız yeniden dünyaya gelmiş gibidirler. Hak, Muhammed, Ali’ye ikrar, iman ve bütün günahlardan tövbe ederek “eline/beline/diline” sahip olmaya söz verirler (Uçar, 2004: 74). Cemi yürüten on iki hizmet (dede, rehber, gözcü, çereği, zakir, süpürgeci, saki, sofracı, pervane, peyik, iznikçi kapıcı) unsurları kendi içinde kutsal ve anlamlı görevler barındırırlar. Dedenin makamı nübüvvet yani Hz. Muhammed makamı veya postudur. Bu anlamda cem ibadetinin olduğu yer bir mekân değil bir ilahi meydan yani taliplerin cezbeyle tuttuğu kadın-erkek cinsiyetçiliğin ortadan kalktığı sadece canların bulunduğu bir meydandır yani hak meydanıdır. Bu anlamda derin bir kutsallık ve saygı barındırır.

Cem ayini, on iki imamı sembolize ettiğine inanılan on iki erkân/hizmetinin yerine getirilmesiyle gerçekleşir. On iki hizmet, cem ritüelini meydana getirdiğinden her biri kutsal olarak kabul edilir ve bu hizmetler yerine getirilmediği zaman hem yapılan ritüelin gerçekleşmeyeceğine inanılır hem de yenen ve içilen hiçbir şeyin helal olamayacağına inanılır. Dolayısıyla on iki hizmet sahipleri toplandıktan sonra cem başlamadan dede veya baba günün önemine binaen canlarla yarım saat kadar sohbet eder; zakir ya da zakirler sazla deyiş, nefesler çalarlar, Süpürge çalınır, post serilir, ceme başlamadan canların hepsi birbirinden helallik alır; sorunlar çözülür. Daha sonra on iki hizmet sahiplerine duaları yaptırılır. Çerağ uyandırılır, ibrikçi tarikat abdesti aldırır, (bütün bunlarda Kuran ayetleri okunur). Kurban ve lokma duaları dede tarafından yapılır. Cem mühürlenir dua yapılır.

Üç duvazimam okunur, dua edilir. Üç tevhit çekilir, dua edilir (canlar burada secdedirler), miraçlama okunur, kırıklar semahı yapılır. Saki suyu dağıtır ve mersiye faslı başlar, daha sonra tıglanan kurbanın etinden yapılan lokmalar gelen canlara dağıtılır. Dualar eşliğinde çerağı söndürülür ve cem bitirilir (Rençber, 2012: 75).

Alevi inanç sisteminin temelinde inanç ve onun ritüellerini icra etmenin yanında toplumsal hayatı düzenleyen değerler de bulunmaktadır. Bu sürecin birçok aşaması ve erkânı vardır. Aleviler, geleneklerini kendileri için yegâne doğru olarak görmüş ve kutsallık atfetmiştir. Bu yönüyle Alevilik, Anadolu coğrafyasının kültürel çeşitliliği içinde kendine has kapalı bir cemaat toplumu olarak yüzyıllardır yaşamıştır. Bugün geleneği oluşturan bu kültürel ve inanç unsurları sözlü kaynaklardan yani Alevi toplumun yol önderleri olan dedelerden öğrenilebilmektedir. Bu çalışmada, bir dede veya ocakzade olan Kureyşan Ocağı mümessili Garip Bozkurt'un anlatımları doğrultusunda Alevilik erkân ve kültürüne dair unsurlar ele alınmaya çalışılmıştır.

İnanç kimliği

Hem toplumun hem de kültürün temel yapı taşlarından biri de din olduğu için kimlik tanımlamalarında dinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Günümüzde kimlik ve anlam krizi yaşayan insanın kendini tanımlaması ve bir şeyle özdeşlik kurmasında dinin hayatî bir yeri bulunmaktadır. Hakikaten, en yalın anlamı ile bir kişisel veya toplumsal varlığın kendi kendini bir şeyle özdeşleştirmek suretiyle algılayıp tanımlamasını ifade eden "kimlik"; fert açısından bakıldığında, belli bir toplumsal ortamda veya bir sosyal grup içerisinde kişinin ayırt edici çeşitli özellikleri ve özü itibarıyla tanınmasını anlatırken, toplumsal bakımdan bir sosyal grubun veya toplumun yahut milletin kendi öz varlığının ötekenden ayrılışını simgelemektedir (Coşkun, 2003: 5-6). Diğer birçok kültür ögesini barındıran toplumlarda olduğu gibi Anadolu özelinde Alevi toplumun inanç kimliği bir soy kutsallığı ile temellendirildiği örnek verilebilir.

Bu anlamda Alevi inancı ve kültürü kendi iç dinamiklerinde kutsallık barındıran, asırlarca ve günümüzde de ocak sistemi olarak adlandırılan dini ve kutsallığı içeren bir kimlik üzerinde oturmaktadır. Bu temelin kutsallığı herkesçe bilindiği üzere Ehl-i Beyt yani Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin soy niteliği olmakla beraber devamında on iki imamı da kapsayan bir silsilenin ürünüdür. Bu bağlamda Alevi toplumunun ocak sistemi içinde belli biçimsel ayırım ve hiyerarşiden oluşan mürşit, pir ve rehber olarak nitelendirilen bu yapıya talip olmuşlardır. Bu yapının inanç noktasında dayanağı kendi içerisinde öğretileri ile birlikte bir soy kutsallığı barındırmasıdır. Kutsallıkların tespitine yönelik inanç kimliği içerisinde Kureyşan Ocağı'nın mümessili olan ve ehlibeyt soyundan geldiğine inanılan Garip Bozkurt Dede'ye yönlendirdiğimiz "İnanç yönünden kendinizi nasıl tanımlarsınız?" sorusuna verdiği cevap şu şekildedir:

Ben bir ehlibeyt evladı olarak aleviyim. Aleviliğin Hz. Muhammet'ten önce ve sonrada var olduğunu biliyoruz. "Levh-i kalem"den (Levh-i mahfuzu yazan kalem) beri işin tasavvufi boyutunda Alevilerin var olduğunu biliyoruz. Aleviler Davut Peygamber zamanında belki mezamirlerdi (Dede'nin mezamirlikten kastettiği Davut Peygamber'e olan bağlılıktır), her şeyi nurlandırdığımız için hakkı da nurlandırdığımız için bir dönemde ışık taifesi (Hitit dilinde Işık insanı demektir) dediler. Daha sonrasında Hz. Peygambere geldikten sonra yeşil imameler dediler. Sıfında Kızılbaşlar olduk. Göç ile birlikte Anadolu'ya geldiğimizde Horasaniler olduk. Ehl-i Beyt yandaşların, dört halife devrinde ve sonrasında Emirülmümin olduklarında Şerifi, Hüseyini ve Caferi olduk. Anadolu'ya geldiklerinde ve bir erkân veya gücün altına girdiklerinde kızıl böklü veya kızıl taçlılar olduk. Yine Anadolu'da Kızılbaş Alevi'si olan Hacı Bektaş Veli 1448'lerden sonra ki düzenlemelerle Bektaşî olduk. İran tarafına giden Alevi kolu Şii oldu. İsmaililer oldu. Yani Alevilik bir yoldur, bir erkândır. Bu

yola Hak-Muhammed-Ali yolu denilir ama bölgesel isimlendirmeler olmuştur. Göçlerden dolayı gittikleri yerlere başka isimler takmışlardır. Bir erk'in padişahın veya devletin himayesine girdiklerinde çoğu zaman kendilerini gizlemişler. Bazen de liderlerin isimleri altında tanımlanmışlar, neticede Kızılbaş Alevi'siyiz. Seyyid-i saadete bağlı olarak Kızılbaş Alevi'siyim.

Farklı bir inancın temsilini ifade eden Alevilik, semantik olarak Hz. Ali'ye mensup veya ona atfedilen değerlerle aidiyet bulan bir inancın toplumsal hayat içindeki tezahürünü ifade etmektedir. Mezhepler tarihi ve tasavvuf söyleminde ise Hz. Ali'yi sevmek, yaşamı boyunca ortaya koyduğu değerler manzumesini yol (mürşit) olarak görmek ve her anlamda da ona bağlılığı ifade eden bir inanç temayülünü ortaya koymaktadır (aktaran Sami, 2013: 170).

Alevi dedesinin verdiği bu cevapta ehlibeyt motifi ön plana çıkmakla birlikte cevabın başında kendini ehlibeyt evladı olarak tanımlaması ve devamından Hüseyini, Caferi, Kızılbaş, Şii ve Şerifi vs. şeklinde kullanılan sıfatlar incelendiğinde yine Ehl-i Beyt temelli bir dayanağın görülmesi bu fikri desteklemektedir. Bu nedenle kutsal olanın Alevi toplumunun telakisi içinde başköşeye Ehl-i Beyt'i koyulabilir. Özet ile Alevi inancın kutsal kimlik tanımlamasından ocak dedesi başta olmak üzere Ehli Beyt sevgisi çerçevesinde birleşildiği yorumunu da yapılabilir. Dedenin ifadelerinden çıkarılabilecek bir diğer nokta ise Alevi toplumun İslam tarihi boyunca günümüze kadar kendilerini tanımlayacak kavramları incelendiğinde, hemen hepsinin Ehl-i Beyt ilişkisi çerçevesinde tanımlandığı görülecektir. Zira her bir kavram, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin soyu ile bağlantılı sözlü bir menkıbe ile desteklenir. Dedenin ifade ettiği *mezamirlik* ve *ışık tائفesi* gibi ifadeler Aleviliğin tarihsel mevcudiyeti bakımından tetkike değerlidir. Buna benzer kavram ve ifadeler, kendi kodları içinde, tarihsel ve sosyolojik gerçekler barındırması muhtemeldir.

İsim verme geleneği

Adlar, dil sosyolojisi bakımından bir toplumda veya grupta sosyokültürel süreç ve yapıların anlaşılmasına yardımcı olur (Çelik, 2005: 21). Kişi adları, ad vericinin karakteri, zevkleri, eğilimleri, dünya görüşü; içinde bulunduğu toplumun yapısı, kültürü, dili, gelenek ve görenekleri hakkında ipuçları verebilen çok önemli dil malzemeleridir. Bundan dolayı kişi adları, müstakil bir bilim dalının, "anthroponomy"nin (kişi adları biliminin) konusu olduğu gibi toplum bilimi, halk bilimi, kültür tarihi, dil bilimi gibi çeşitli disiplinlerinde ilgi alanına girmiştir (Karahana, 2008: 2).

Ayrıca, insanın kültürel ve bireysel kimliğinin yansması olan adlar, kültürlerin aynası olarak toplumda değişme eğilimi gösteren önemli olgular arasındadır (Saritaş, 2009: 422). Bu bağlamda Alevi toplumu da kendi kültür ve inanç geleneği içinde özel kodlar barındıra aynı zamanda inanç kimliğini yansıtan bu terimleri yani isimleri anlam dünyasında karşılık bulabileceği şekilde kullanmaya çalışmıştır. Bu şifresel aktarma incelendiğinde kendi inanç sistemi içerisinde birçok kutsallığı barındırmakla beraber bizzat temsili olarak da karşımıza çıkmaktadır. Alevi toplumunda bir çocuk dünyaya geldiği zaman çocuğa verilecek isim bir dizi kutsal ritüel ve dualar aşamasından sonra verildiği tespit edilmiştir.

Bu tespitin sözlü aktarıcısı, Kureyşan Ocağın mümessili olan Garip Bozkurt Dede, kendisine yöneltilen "Geleneğinizde yeni doğan çocuğa isim verme ritüeli var mı? Daha çok hangi isimleri tercih edilir?" sorusuna şu cevabı vermiştir:

Yeni doğan bir çocuğa verilecek isimler geleneksel olarak ailenin en büyüğü tarafından belirlenir. Üç güne kadar çocuk isimsiz kalırdı, ardından da Rehberi, Dedesi veya Piri'nin

ve onlardan aile büyüğü, çocuğun kulağına Ehl-i Beyt'in isimlerini zikrederek gülbank'ını okuduktan sonra takılacak isim üç defa kulağına seslenilirdi. Hz. Muhammed ismi ile birlikte On İki İmam'ın ismi okunur. Bu dua şu şekildedir: "Muhammed Mustafa, Aliyel Murtaza, Hasanül müşteba, Hüseyini Kerbela, Zeynel-i aba, Muhamed-i Bakır, Cafer-i Sadık-ı rebluba, Musa-i Kazım-ı Hulki Rıza, Muhammed-i Taki ve Naki, Hasanul Asker-i, Muhammed-i Mehdiyi sahibi zamanı liva" devamında "Ömrünü kadim eyleye, Hak Muhammed Ali'nin yolundan, darından, didarından, erkânından ayırmaya. Anneye, Babaya saygılı ola" sözlerinden sonra "Ömrü kadim olsun, yolu açık olsun, Hızır yoldaşı olsun, yüzün ak olsun, özün pak olsun, sözün hak olsun." gülbanklerle kutsanır. En son ile "Lailehiallah Hak birsin, Muhammed Resullahla, Aliyul Veliyullah, Mürşid-i kamilullah ve Ehlibeyt-i keremullah şefaati senden ola ya Resullahla" duasından sonra misal adı Hasan olacaksa "Ya Hasan, Ya Hasan, Ya Hasan" diye kulağına üç defa seslenilir. Ardından bir dede veya rehber çocuğun sırtından ovalarken "Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali" denilir. Hâlihazırda rehber, mürşit veya pir yok ise ismi veren ve bu gülbankı okuyan kişi hangi ocağa bağlı ise onun nezdinde niyaz eder ve lokmalarını iletirler. Hz. Peygamber akid kurbanı keserdi. Çocuğun bir yıla kadar saçları kesilmez bir yılın sonunda kesilen saçın ağırlığı kadar gümüş dirhem dağıtılırdı. Bu gelenek Hz. Muhammed veya Hz. Ali'nin İmam Hasan ile İmam Hüseyinin saçlarını kestiklerinde saçlarının ağırlığı kadar gümüş dirhem dağıtma anlayışından gelir. Aleviler de ise bunun yerine bugün lokmalar dağıtmaktadırlar. Bir fakir doyurulur veya giydirilir, bir lokma yapılır, eş dost çağrılıp Ehl-i Beyt pençe-i Ali'ye muhabbeti yapılır.

Bizim anlayışımıza göre bütün isimler kutsaldır. Yani kutsiyet asıl olarak kişinin kendisindedir veya özündendir. Şimdi birisine Rahman ismi verirseniz o insana aittir. El Rahman dersiniz Allah'ı çağırılmış olursunuz. Cabbar dersiniz yine o insanı çağırılmış olursunuz, el Cabbar dersiniz Allah'ı çağırılmış olursunuz. Şimdi Aleviler Hz. Muhammed'in ile Hz. Ali'nin menkıbesinden dolayı Hz. Muhammed'in isimlerini yumuşatarak koymuşlardır. Ahmet, Mahmut, Mehmet bu isimler Hz. Muhammed'in nezdinde konulur ama yükü ağır olduğundan dolayı Muhammed (sav.) ismini çok kullanmamışlardır. Bunun sebebi ise putları kırmaya çalışırken Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'i omuzları üzerine almamış olmasıdır. Hz. Muhammed (sav.) yaşlı olduğu için Hz. Ali genç olduğundan o putların yıkılması gereklidir. Hz. Ali Kâbe'nin duvarına yaklaşır, "Ya Muhammed gel omuzlarıma çık, putları kendi ellerinle kır" Hz. Muhammed'in cevabı şöyle olacaktır: "Ya Ali benim değil de nübüvvet nurun altında ezilirsin, ondan dolayı sen gel benim omuzlarıma çık" diye buyurur. Yani inançlı Aleviler bu gibi durumları düşünürler. İsim kurarlarken o ismin ağırlığı ve değeri ile birlikte yaşatılmasını isterler. Ali ismi çoğunlukla her ailede vardır. Mehmet, Mahmut, Abuzer gibi isimler bölgemizde yoğun olarak kullanılan isimlerdir. Yani genel olarak Ehl-i Beyt'e yakın isimler kullanılır. Mesela Mustafa ismi Hz. Muhammed'den dolayı takılır.

Kişi adlarının temsil yeteneği taşıdığına yönelik yargıyı destekleyen en önemli unsurlar, kolektif bellekte bulunan inanç önderlerinden edinilen adla ilgili deyiş ve söyleyişlerdir (Uysal, 2012: 247). Dedenin bu ifadeleri incelendiğinde kutsallığa dair Ehl-i Beyt, Hızır, On İki İmam motiflerin dayanak olarak kullanıldığı görülecektir. Yani isim verme geleneğinde, ağırlıkta olan isimlerin tamamı İslami isimler olmakla birlikte daha çok On İki İmam'ın yani Ehl-i Beyt isimlerin öncelikli olduğu buna mütevellit evliya isimleri, ziyaret isimleri, alevi büyüklerin isimleri ve alevi yolunu takip eden tarihte adından söz ettirmiş önderlerin isimleri verilebilmektedir. Verilen isimlerin kutsallığıyla birlikte isim verme sürecin kutsallığı, okunan gülbanklerin içeriği bu geleneğin kutsallığını özetler niteliktedir. Bizim ayrı bir tespitimiz olarak kadınlarda da isimler yine ehlibeyt efradını temel almaktadır. Bu isimler Zeynep, Rukiye, Şehriban, Hatice, Fatma, Senem, Gülsüm, Medine ve Elif şeklindeki isimlerdir. Kutsallığın temel birleşim noktası Ehl-i Beyt olduğu görülmektedir.

Düğün geleneği ve nikâh

Evlilik, insan hayatının önemli geçiş dönemlerinden ve toplum hayatında kültürel öğelerin en yoğun yaşandığı sosyal hayat alanlarından birisini teşkil etmektedir. Evlilikte temel olarak insan varlığının korunması düşüncesi hâkimdir. Çünkü evlilik sayesinde, insan neslinin devam etmesi ve çoğalması, nesillerin birbirini izlemesi ve böylelikle insanların birbirlerini mirasçı kılmaları söz konusudur. Bu açıdan evlenme törenleri hem dini hem de toplumsal bir olayı içine alır (Yıldırım, 2010: 24).

Alevi ve Bektaşî geleneğinde, evlilik kurumu çerçevesinde nikâha da büyük önem verildiğini görmekteyiz. “Çiftin ömür boyu birlikte yaşamak üzere birbirlerine verdikleri söz ve ikrar” (Coşan, 1996) şeklinde tanımlanan nikâh, evliliğin en ciddi erkânlarından biri kabul edilmekte, Bektaşilikte şeriatın beşinci makamını teşkil etmektedir. Nikâh konusuna önceliğin resmî nikâha verildiğini gördüğümüz Alevi ve Bektaşî geleneğinde dedenin kıydığı dinî nikâhın da yaptırılması gerekmektedir. Dinî nikâh töreninde isminde de anlaşılacağı üzere pek çok dini unsura rastlamak mümkündür (Ünlüsoy, 2009: 64).

Alevi toplumu da bu bağlamda evliliğe büyük bir önem vermiş ve bunu teşvik etmiş olup evlilik kurumuna mukaddes bir kurum ve önemli bir hadise olarak bakmıştır. Alevi inancı evlilik öncesi tüm insanların kardeş olduğunu ancak bu kardeşliğin nikâh ile ortadan kalkabileceğini ve ancak o zaman bir birlikteliğin mümkün olacak bir süreci içerebileceğine dair inanç ve geleneğidir. Bu süreç kendi içerisinde Alevi inancına göre kutsal bir süreci içermektedir. Nikâh bu sürecin mihenk taşı rolünde olmakla beraber süreç tamamen bu çerçevede cereyan etmektedir. Mülakata tabi tutduğumuz Kureyşan Ocağın mümessili olan Garip Bozkurt Dede'nin bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

10-15 yıl öncesine kadar düğünlerimiz üç gün sürerdi. Genellikle hafta sonu veya cuma öğleden sonra başlar, pazar günü öğleden sonraya kadar devam ederdi. O düğün törenleri içerisinde hem evlenen insana yardım etmek hem de toplumun birbirleriyle dayanışma içerisinde yaşamının bir temsili olarak görülmüştür. Çok aralıklı mesafelerde bile düğün organizasyonlarına bir görüşme ve tanışmadan ziyade tanışıklıklarını unutturmamak için icra edilen bir etkinliktir. Nikâh olmazsa olmazlarımızdan bir tanesi olmuştur. Dedelerimizin yanından yine dede ocaklarımızda veyahut dedelerin kendilerine rehber ettikleri sözüne ve özüne güvenilir insanlar, dedelik kurumunun yanında hocalığı da öğrenmişlerdir. Ve biz bunlara Alevi hocaları veyahut Alevi hâceleri yani öğretmenleri diyoruz. Genellikle nikâh akdi olmazsa olmazlarımızdandır; çünkü dinimiz içerisinde ve özellikle bizim bölgemizdeki Aleviler “Bizler bütün insanların kardeş yaratıldığı; rengi, dili, dini, ırkı ne olursa olsun bir özde kardeşliğin var olduğuna ve o kardeşliğin nikâhla ortadan kalktığına inanırız” şeklindeki inançlarında ötürü nikâhı çok önemserler. Yani sokakta oturan komşunun ve çevrendeki insanları kardeş olarak göreceksin. Bu kardeşliği nikâh akdiyle sonlandıracaksın. Yani bu niyetle birbirlerine bakmak esastır. Tabi geleneksel olarak 40-50 yıl öncesinde görücü usulü evlilikler hat safhada olmuştur. Kız istemeye giderken kanaat önderleri, toplum önderleri, dedeler, pirlar ve rehberler muhakkak öncülük etmişlerdir. Toplumsal olayların tamamında olduğu gibi nikâh ve evlilikte de dedeler inanç bazında önderlik yapmışlardır.

Alevi inancında, dini nikâhın içeriğinin kutsal bir süreç ve anlaşmayı oluşturduğu rahatlıkla görülebilir. Nikâh, oğlan ile kızın babaları ve yine iki tarafın kadın ya da erkek birer şahidin şahitliğiyle yapılır. Bunun için dede, önce “Allah'ın emri, Peygamberin kavli ve İmam Cafer-i Sadık efendimizin buyruğu mezhebi içtihadı üzere kızınızı, oğlumuza nikâhlayacağız. Bu nikâha ikinizde hazır mısınız?” der, onlar da “hazırız” derler. Bunun üzerine dede, kızın babasına “Allah'ın emri, Peygamberin kavli ve İmam Cafer-i Sadık efendimizin buyruğu mezhebi içtihadı üzere kızını oğlana verdin mi?” der. O da, “verdim” der. Dede, üç defa “verdi mi?” sözünü tekrar eder ve kızın babasından her defasında “verdim” cevabını aldıktan sonra erkeğin babasına dönerek “Allah'ın emri, Peygamberin kavli ve İmam Cafer-i Sadık efendimizin buyruğu mezhebi içtihadı üzere oğluna kızını kabul ettin mi?” diye üç kez sorar. O da üç kez “kabul ettim” dedikten sonra

“Allah, ayın şirin göstere, hak işinizi rast getirsin, Hak Muhammed Ali yardımcınız olsun, dileklerin kabul olsun, gerçeğe hüü”der, bu arada ahlaki içerikli bir takım nasihatlerde bulunur ve nikâh kıydıktan sonra da duası yapılır.

Cenaze işlemleri ve sonrası

İnsan hayatının tabii bir sonucu olan ölüm olgusu, hem insan hem de toplumlar için önemli derecede bir olgudur. Zira insan yaşamında insanı derinden etkileyen etkenlerden biri de, ölüm gerçeğidir (Yıldız, 2004: 1). Bundan dolayı zamanla değişik toplumlar içinde ölümle ilgili bir takım farklı gelenekler oluşmuştur. Bu farklı geleneklere sahip bir toplumda şüphesiz Alevilerdir. Aleviler hem İslam'ın hem de İslamiyet öncesi gelenekleri, harmanlanmış bir şekilde günümüzde devam ettirmektedirler. Alevi toplumunda bir birey nasıl doğumunda isim verme gibi kutsal bir süreçten geçtiyse ölümünde de yine kutsallık barındıran bir dizi ritüelle bu dünyadan göçüp gider. Bu sürece cenaze kaldırma geleneği olarak tanımlıyoruz. Kureyşan Ocağın mümessili olan Garip Bozkurt Dede'ye “Gelenek ve ya inançlarınıza göre cenazelerinizi nasıl defnedersiniz?” şeklinde sade bir soru yöneltildi. Sözlü olarak cenaze kaldırma ile ilgili geleneği şu şekilde aktarmıştır:

Alevi camiası içerisindeki en önemli sorunlardan bir tanesi cenaze erkânlarıdır. Son yıllarda köydeki yaşantısını bırakmış, anakent şehirlere göç etmiş Alevi kitleleri, cenaze kaldırma problemleriyle karşılaşmaktadırlar. Tıpkı doğumda, isim verme erkânında uygulanan kurallar Alevi usullerine göre nasıl yapıldıysa kişinin vefatından sonrada Alevi usullerine göre cenaze defin işlemi gerçekleştirilmelidir. Günümüzde Aleviler bu konuda ciddi bir asimile içinde olup şimdi de cenaze namazları kılmaya başladılar. Telkinler yapmaya başladılar. Ne inancımızın içerisinde telkin diye bir şey vardır, nede cenaze namazı diye bir şey vardır. Ama son 30-40 yıldır bu uygulamalar yapılıyor. Ama babalarımızın ve Atalarımızın bizlere anlattıkları ve tarihinde de incelediklerimize göre Aleviler yaşamlarının en büyük bölümlerini inanç ve ibadetlerini cem ile geçirmişlerdir. Musahiplik kurumu ve evlilik kurumunda olduğu gibi toplumsal barışın sağlanabilmesi için yapılan lokma cemlerinde olduğu gibi cenazede hakka yürüyen kişiler için yapılan bir cem töreni vardır. Bu cem, dardan indirme cemidir. Bir kişi hakka yürüdüktan sonra onun için defin işlemleri yapılmadan önce rızalık meydanı dediğimiz bir meydan açılır. Meydanda rızalık alınmazktan sonra defin işlemi gerçekleşir. Dardan indirme cemi, Aleviliğin olmazsa olmazlarından bir tanesidir. Yaşadığı zaman süresince nasıl davranıldıysa cem ve cemaatten vasi tayin edildikten sonra sanki yaşıyormuş gibi dara çekilir. Vefat eden insanın geride kalan yaşayanlara, toplumuna, çevresine, mahallesine, akrabasına, eşine, dostuna ve ticaret yaptığı insana zarar vermemesi için bu sorgulama gerçekleştirilir. Burada kim sorgulanır dediğimizde öncelikle aile içerisindeki çocukları ve musahibi sorgulanır. Mesela bir insana borçlu öldüğünde bunun hesabı, alacağı ve vereceği çocuklarından sorulur. Çünkü musahip kurumunda musahiplerin birbirlerinden saklayacakları hiçbir şeyleri yoktur. Musahip musahibin her şeyini bilmek zorundadır. Darı Mansur Cem'inde verilen söz “ Ağlattığın varsa güldür, döktüğün varsa doldur, kimsenin hakkını yeme kimsenin malını alma.” ölüm nihayetinde geldiğinde geride kalanlar için o vefat eden insan için bir dar uygulanır. Sorgusu, suali, hataları ve sevapları sorulur, bütün toplumun rızalığı istenir. O odada yani cem de sıkıntısı olan, alacağı vereceği olan ve müşkül olan dile gelir ve yine dedeler, pirlar ve mürşitler tarafından bir şekilde vefat eden insandan razı edilir. Yani kul hakkı yüce divana (kıyamete) bırakılmadığı gibi mümkün olduğu kadar vefat edenin toplum içindeki sorumlulukları, eksiklikleri ve fazlalıkları bu dünyada eşi, dostu, piri ve dedesi tarafından çözüme kavuşturulur. Bu sorunlar ve kul hakkı Muhammed Ali divanına bırakılmaz. Bunun için Kuran da geçen: “Birbirilerinizden rıza ve razı olarak hakka dönün” kelamı (biz bunlara sure-i rahman diyoruz) olan uygulanır. Ama bugün şehirleşmenin etkisiyle Alevi toplumu, toplumda ve televizyonda ne gördüyse hocada ne duyduysa onu uygulamaya çalışıyor. Ya da eşi, dostu veya yakını farklı inanç ve mezheplerden dolayı onlarında hoşuna gitsin diye ya da o dakika açısından düşünemediğinden dolayı baskı uygulamasıyla cenaze erkânı Alevi

cenaze kaldırma ananesine aykırı bir şekilde icra ediliyor. Bizim inancımızda cenaze gülbanklerle, bağlamayla ve deyişlerin söylendiği erkânlar ile kaldırılmalıdır. Asırlarca uygulanan baskıların sonucu bu değişim gerçekleşmiştir.

Cenaze defnedildikten sonra üçüncü gün ağız lokması yapılır. Üçüncü gün bizde “ağız açma” tabiri vardır. Vefat edilen kişinin kendi emeği, hakkı, malı ve mülkü ile onun parasından üçüncü gün bir lokma yapılır. Bu lokma defin aşamasından önce yapılan dardan indirme ceminde olup olmayanların için tekrar mahiyetinde olup bir sıkıntıları var ise dile gelip rızalık almaları ve lokma dağıtımı ile gerçekleşir. “Ağız açma” tabiri mecazi anlamda kullanılmamıştır. Kurban tığlanırken gerçekten ağzı açılmaktadır. Çünkü bu kurban hakka adanmıştır. Yani taziyeye iştirak eden topluma şu mesajı vermektedir; “Canlar, dostlar, kardeşlerim vefat eden kişi hakkından bir müşkülâtınız varsa ağzınızı açıp dile gelin” şeklinde bir mesaj içerir.

Dede'nin anlatımı öncelikle giriş bölümünde bahsettiğimiz değerlerin, geleneklerin ve kültürlerin asimilasyonu yani yok oluşu çalışmamızın amacını veya gerekliliğini de destekler nitelikte olmuştur. Alevi cenaze ananesine aykırı günümüzde bazı ritüellerin gerçekleştirildiğine dikkatleri çeken dede devamında Alevi cenaze erkânından kopmamış ritüelleri aktarmaya çalışmıştır. Özellikle geçmişte bağlama ve deyişli cenaze kaldırma geleneğin hemen hemen yok olduğunu ifade eden Bozkurt sonrasında Dar-ı Mansur Cemi'nde vefat eden kişinin sorgulama sürecine atıfta bulunmuştur. Küresel dünyada hızlı bir şekilde gerçekleşen sosyal ve kültürel değişimler bu anlamda Anadolu'nun farklı bölgelerindeki örf-adet ve geleneksel olanı yozlaştırıp birbirine benzeştirme şeklinde bir sonuç doğurduğu değişimin sosyolojik bir gerçeğidir. Bu anlamda dedenin de ifade ettiği gibi Adıyaman Alevi inanç gelenekleri bu değişim rüzgârın etkisinde kaldığı söylenebilir.

Mekân-yapı çerçevesi

Türkiye'de Alevi yerleşim bölgelerinde toplumsal dokuyu meydana getiren insanların kendilerine özgü mekânsal alanları oluşturma süreci; tarihsel gelişimle birlikte çevre-mekân-insan eksenini etrafında oluşagelmiştir. Bu bağlamda Alevi yerleşimlerinde toplumsal dokuyu sarmalayan geleneksel yaşam biçimi, mekânların kurgusal düzeni ve kültürel ilişki ağları; ortak bir dilin etrafında gelişmiştir. Süregelen bu temayüller potası içinde geleneksel yaşam ritüelleriyle birlikte kültürel belleklerini dışa kapalı bir düzlemde ortaya koyan Aleviler; kırsal yerleşim bölgelerinde fiziksel çevreyle uyum sağlayan ve doğadaki çeşitli nesnelere yükledikleri tinsel anlamlarla insan-doğa ilişkisini belirleyen bir kültürün nasıl “sürdürülebilir” olduğunu ortaya koymuşlar (Sami, 2013: 169).

Bu anlamda Alevilerinin inancında ziyaretlerin de (türbe) çok özel ve anlamlı bir yeri vardır. Hemen her yerde türbelere rastlamak mümkündür. Bu yapılar genellikle beyaza boyalı ve kubbelidir. Ziyaretler, ulu kişilerin ve yatırların adına yaptırılan yerlerdir. Ziyaret etmek insanları manevi yönden rahatlattığı gibi, sosyal yönden de gelenekleri gereği toplanma yeri olarak kabul edilebilir. Ancak her kabir ziyaret değildir. Bir yerin ziyaret olabilmesi için geçmişte keramet sahibi bir kişinin ve ulu bir yatırın kabri veya mekânı olması gerekmektedir (Yenmiş, 2010: 300).

Türbeleri ziyaret etmek, orada bir araya gelip dua ve ibadet etmek, lokmaları paylaşmak, toplumsal sorunlar hakkında sohbetler etmek, inançsal değerler noktasında hasbıhal etmek Aleviler için önemli ve değerli bir geleneğidir. Tarihte kendine yer edinmiş evliyalar, erenler ve dervişlerin bulunduğu türbeleri değerli yapan o evliya ve dervişlerin naaşlarını içermesinden ziyade daha çok o şahsiyetlerin makamları olması ve maneviyatı diri tuttuğu için Aleviler tarafından değerli kılınmıştır. Çünkü Aleviler,

ziyaretleri veya türbeleri anmaları ile birlikte o makamlarda ibadetlerini ve sosyal-dini vazifelerini gerçekleştirirler. Bu makamlar dergâhlar veya pir evleri de olabilir ve içinde de türbeler barındırabilir onun içindir ki türbeler aleviler için birçok farklı fonksiyonun icrası olan mekânlardır. Yani ulu zatların makamı, türbesi olmasının yanı sıra dergâh olarak da işlevi olan mekânlardır. Aleviler için dergâhlar esas itibariyle insanlığa maddi ve manevi hizmet sunan kurumlardır. Bu bağlamda dervişlerin eğitim gördüğü, açların ve fakirlerin doyduğu, yaşama ve dünyaya dair gerçeklerin konuşulduğu ve tartışıldığı kurumlar olarak kabul ederler. Bu açıdan Kureyşan Ocağı'ndan Garip Bozkurt Dede'nin ifadeleri bu görüşü somut bir zemine oturtmak adına yerinde olacaktır. Dede'ye yönelttiğimiz “Köylerinizde kutsallığına inandığımız yapılar var mı? Varsa ne gibi kutsallıkları vardır?” şeklinde bir soruya verdiği cevap şu ifadelerden oluşmaktadır:

Alevi toplumu için yeryüzünün tamamı kutsiyet teşkil eder. Kutsal önce ne demektir? Dokunamayacağın, incitemeyeceğin, üzmeyeceğin ancak onun doğal haliyle birlikte yaşamını sürdürebileceğin kadar değerli olmasıdır. Aleviler inandığı inanç ve öğretiyeye göre kâinat bir bütündür, insanoğlu da bunun uzuvlarından sadece bir tanesidir. Biz bu bütünün bir parçasıyız. Öbürü diğer yarımızdır. Bu yüzden hakkın yarattığı her şey bizim için kutsaldır. Ama bazen o kutsiyet yitirilebilir. Yanlış düşüştüğün zaman o kutsiyeti yitirebilirsin. Kutsal olarak var ettiğin şey kutsallıktan çıkabilir. Yani bir kutsallığın olması var, bir de kutsallığın dışına itilmesi vardır. Güzel ahlak sahibi her insana saygı duyulması lazım, çünkü dünyada en kutsal varlık insandır. Alevilik inancın içerisinde de insan meleklerden ve kitaplardan üstündür. Çünkü insan Allah'ın nurunu taşır. Bazen insan o rahman nurunu bırakır, şeytan nuruna bürünür. Evliya gibi görünür ama Kuran'ı Kerimde ifade ettiği gibi bazen de şeytan evliyasına bürünür. Ama geleneksel olarak bölmüşüz. Mesela Aziz Dedemiz vardır, hayatı boyunca haram yemeyen, hileli ticarete bulaşmayan, toplumsal olaylar içerisinde sürekli barış dilini kullanan, insanların nikâhını kıyan, insanların düğününe ve hastasına giden Allah'tan güzellikler dileyen bir zihniyet ve faaliyet içerisinde olduğundan dolayı (yaşamında belki bu kadar tabulaştırılmamıştır) ama vefatından sonra insanlar onu tabulaştırmış veya kutsamıştır. Yani tapınma olarak değil de değerler olarak kutsanmıştır. Yine insanlar insancılığa karşı açlık hissetmişlerdir, belki de çevresi yozlaşmış veya farklılık yaşamıştır artık o eski inancın içerisindeki güzellikleri bulamadığından pirlere yönelmişlerdir. Hakka göç eden pirlilerinin türbelerini onların yüzü gözü hürmetine iyi olduklarına inandıkları için haktan dileklerde bulunmuşlardır. O bölgeler, mezarlıklar, türbeler ve yatırlar dilek mekânları olmaya başlamıştır. Bu mekânlar günümüzde Adıyaman'da Mahmut el Ensari, Abuzer el Gaffari, Aziz Dede, Kamber Dede, Doğan Dede, Demir Dede, Zeynel Abidin Türbesi, Çıplak Baba, Ulu Baba vs. bütün bunlar bu bölgede kutsallaştırılmış değerlerdir.

Yine bu bölgede Ali Dağı, Ali Taşı ve Ulu Baba gibi mekânlar bu isimlerin şahsından mekânın kutsallığına doğru bir yönelim olmuştur. Bu şahıslardan hareketle dağ, taş ve mağaralarda kutsallık kazanmışlardır. Bu bölgede birçok kutsal mekânla karşılaşabilirsiniz. İslamiyet'ten önce Doğu-Roma ve Asurlar vardı, bu bölge İslamiyet'i kabul ettikten sonra tamamen Alevi bölgesi olmuştur.

Genel olarak mekân, dağ, taş veya türbe kutsallığını bir derviş, evliya veya bir eren'in karakter özelliklerinden ve insanlığa verdiği iyilikten aldığını söyleyebiliriz. Eski Türk inançlarında ki Atalar Kültü ve Dağ-Taş Kültü'nün günümüzde Anadolu Alevilerde de görülmesi manidardır. İslamiyet öncesi eski Türk İnançlarını kendi içinde yaşattıkları farklı yazınsal çalışmalarda da tespit edilmiştir.

Hızır ve Alevi inancı

Hızır, Arapçadaki imlâsıyla “el-Hadır” kelimesi, hemen hemen bütün kaynaklarda bir isim değil, lakap olarak değerlendirilmiştir. Bu kelimenin bazı kaynaklarda da el-Hadr, el-Hıdır şeklinde kaydedildiği görülürse de, doğrusunun el-Hadır olduğu kabul edilmiştir.

Bu kelimenin Türklerde Hızır veya nadiren Hıdır, İranlılarda ise *Khezr* şeklinde kullanıldığı bilinmektedir. El-Hadır kelimesinin yine Arapçadaki *el-Ahdar* manasına geldiğini belirten Ocak, bu kelimenin de yeşil, yeşilliği çok olan yer manasına geldiğini ifade eder (Ocak, 1990: 59-60).

Türk Dil Kurumuna göre; Hızır öz itibarıyla birinin en sıkışık zamanda, beklemediği biri, yardımına yetişmek anlamındaki “Hızır gibi imdadına veya yardımına yetişmek” deyiminden geçen bir söz şeklinde tanımlanmıştır.

Hilmi Ziya Ülken’e göre Hıdrellez, Hızır-İlyas kelimesinin şekil değiştirilmiş halinden doğmuştur. Ülken, Hızır’ın talih ve bereketi temsil ettiğini ve gözle görülmez bir İslam velisi olduğunu ifade edip umumiyetle Hıristiyanlıktaki Saint Georges’un, ortodokslukta Aya Yorgi’nin karşılığı olduğunu da eklemiştir (Ülken, 1969: 17).

Halk arasında dar zamanlarda imdadına yetiştiğine inanılan bir peygamber veya eren olan Hızır Ata, Alevi toplumunda saygın bir yeri olmakla birlikte kutsal bir yeri vardır. Adına düzenlene Hızır Orucu, Alevilerde 13-14 Şubatta başlayan ve üç gün süren bir oruçtur. Alevi inanç dünyasında Hızır motifi evlerine gelen her yabancıyı Hızır bilip, cömertçe misafir eden ve yediren-içiren Aleviler bu anlamdan Hızır’a çok büyük bir sevgi ve kutsallık yüklediklerinin bir kanıtıdır.

Bu anlamda Kureyşan Ocağı mümessili olan Garip Bozkurt Dede’nin anlatımıyla Hızır’ın nasıl bir anlam tasarımına kavuştuğu ve adına gerçekleştirilen ritüellerin tespiti için “Hızır orucu hakkında bilginiz var mı? Hızır’ın İnancınızda yeri nedir?” şeklinde sade bir soru yönelttik. Dedenin ifadeleri şu şekilde olmuştur:

Hızır gülbanklerimizin içerisinde şöyle okunur; “ Üçler, beşler, yediler, on iki İmamlar, on dört masum paklar, on yedi kemerbestler, kırklar, ritüel gayb erenler ve kutbül abdal efendiler.” İşte Hızır bu anlamda ricaül gayb (Görevli Veliler) erenlerden birisi olarak görülür. Hızır gayb erenler yani sır olmuş erenlerdendir. Alevilerde Hızır’ın vefatına kimse inanmaz. Yine Kuran’ı Kerimde “seçilmişlerden bir kul” olarak gördüğümüz Hızır; iyiliğin, sevginin, barışın, kardeşliğin merhametin ve kudretin temsili duruşu olarak görülür bir diğeri de cismani olarak ondan bir bedel beklenir, insanların duası alınır el ele, el hakka şeklinde talip rehber verir, rehber pire verir, pir mürşide verir, mürşitte hakka iletir. Yani yüzün, özünü ve gözünü aydınlatan öğretmenler gibidir. Hızır’ın öldüğüne inanmadığımız ve hak tarafından sır olunan ricaül gayb erenlerden birisi olarak algılarız. Hızır orucu bu bölgede yedi gün olarak tutulur. Bir cem gününü bir diğer cem gününe yetiştirmek için yedi gün olarak tutulur. Daha sonradan bazı bölgelerde üç gün olarak tutulmaya başlanmıştır. Hızır sonunda bir lokma yapılır, bu lokma kömbe denilen ve yöre halkı tarafından “Havra” olarak tanımlanır. Bu lokma bir paylaşımın simgesidir. Toplamda en az yedi lokma çıkarmak ve komşulara dağıtmak esastır. Hızır sevginin, bereketin ve paylaşımın kendisidir yani aslında yaşamın kendisidir.

Alevilikte Hızır’ı anlayabilmek için *ilm-i ledün* (Batın ilmi) dilinden anlayabilmek gereklidir. İlm-i Ledün sırdır. Bu sıra erişebilmek için birçok aşamadan geçmek lazımdır. Cehaletten geçip cemel olmak lazım, cemel’i bitirip kâmil olmak lazım, kâmile birlikte ilim irfan öğrenip âlim olacaksın, âlim olduktan sonra arif olacaksın, arif olduktan sonra Hakkın kerametine yetişeceksin. Bilinir ki Haktan gayrı her şey bir tarafa bırakılır. Hızır da Hz. Muhammed ve Hz. Ali’de, Âdem, Şit, Yakup, Yahya ve Yunus’ta erler, evliyalar, enbiyalar, sadıklar, muhipler, dervişler, divaneler harabatiler talipler bütün bunların tamamı Allah’a ulaşmakta birer aracıdır. Hızır bu manada neden sevginin saygının timsalidir? Cismen bizi çok ilgilendirmiyor asıl düşüncesi bizi hakka gitmede ne kadar etkiliyor noktası önemlidir. İlm-i ledün olarak, tasavvufi olarak bize sunduğu şey her ne ise biz onun peşindeyiz. Çünkü o düşüncenin içinde aşk, sevgi, bereket, yaşam, yardım ve inayetin sembolü olduğuna inanırız.

Dedenin ifadelerinden hareketle Hızır’ın vasfından güzel olan her şeyin birleştiği ve gayb erenlerinden olmakla beraber Kuran’ı Kerimden geçen “seçilmişlerden bir kul” (Kehf, 65-82) ayetlerine delil olarak görmeleri Hızır’ın Alevi inancında manen nasıl bir

kutsallık kazandığını yeterince özetler niteliktedir. Dedenin ifade ettiği İlm-i Ledün (gizli ilim) ve Ricaül Gayb (görevlendirilmiş veli) gibi kavramlardan hareketle duyu, tecrübe ve akıl dışında Hızır'ın tanımlanması ona atfedilen kutsiyeti açıklar niteliktedir.

Alevilerde muharrem orucu

Muharrem, Hicri takvimin ilk ayı olup Muharrem, Hicri yılbaşısıdır. Hicri takvim, hicreti esas alır. Hicret, Miladi takvime göre, 622 senesinde puta tapanların Hz. Muhammed ve çevresindeki Müslümanlara, Mekke'de hayat hakkı tanımaması üzerine Medine'ye göç etmelerini başlangıç kabul eden ve Ay'ın Dünya çevresinde dolanımını esas alan bir takvim sistemidir. Ülkemizde kullanılan Miladi takvim ise Hz. İsa'nın doğumunu milat kabul eder. Muharrem ayı haram aylar olarak tanımlanan aylardan birisidir ki; bu aylar hicri yılın son iki ayı olan Zilkâde, Zilhicce ve gelen hicri yılın ilk ayı Muharrem ile bir de ortada bulunan yedinci ay Recep ayıdır. Recep ayı ortada ve tek ay sayıldığından bu aya, Recep'ül-feda, yani yalnız Recep denirdi. "Haram aylar" olarak kabul edilen bu aylarda oymaklar arasında savaflara ve çatışmalara son verilir, halk her yerden Kâbe'yi ziyaret için Mekke'ye gelir ve panayırılarda alışveriş yapardı (Dedekargınoğlu, 2014: 32-33).

Hicri takvime göre, Muharrem ayı Bektaşiler ve Aleviler için özel bir önem taşır. Muharrem ayını bu denli özel kılan, Bektaşi ve Alevi dünyası için yine çok özel olan, "Kerbela" olayının bu ay içinde meydana gelmiş olmasıdır. Her yıl "Kerbela" olayının yıldönümüne denk gelen dönemde, özel törenler uygulanır. Türkçe karşılığı "tasa" anlamına gelen "kerb" sözcüğünden hareketle olayın gerçekleştiği yere, "Kerb-ü bela" adı verilmiştir. Bağdat'ın 90 km kadar güneybatısındadır. Kerbela olayı sadece Bektaşi ve Alevilerce değil, tüm İslam dünyasınca bilinen, anılan ve üzüntü duyulan bir olaydır.

Aleviler de Muharrem ayını bu denli özel ve kutsal kılan dayanakları Kureyşan Ocağı mümessili olan Garip Bozkurt Dede'ye yönelttiğimiz "Muharrem orucunun inancınızda yeri nedir?" soruya verdiği cevap şu şekildedir:

Muharrem ayı veya orucu bütün dinlerde olduğu gibi nefsi terbiye manasında uygulanan, temelinde oruç olan bir süreçtir. Bizim inancımız içerisinde belki basit anlatılıyor ama hem babalarımız hem de dedelerimiz bu yolu süren büyüklerimiz bunu adlandırmazlardı. Orucu anlatırken üç şekilde anlatırlardı. Bir tanesine avam orucu derlerdi. Güneşin doğuşundan zevale erişinceye kadar beden terbiyesi ile ilgili bir süreçtir. Yani yemesin, içmesin, gıda ve protein almamakla beden terbiyesinin sağlanabilmesi için uygulanan bir oruçtur. İkinci olarak has orucu olarak tanımlarlardı. Has orucu beden terbiyesi ile birlikte özün terbiyesidir. Gözün, yüzün, elin terbiyesidir. Aynı zamanda ruhun terbiyesi derken, hantallık yaptığın zaman orucun kabul olmaması hali ile birlikte çalışırken oruç tutma halidir. Uyurken tutulan oruç has orucun içine dâhil edilmez. Üçüncüsüne göre de *hasül-has orucu* derlerdi. Yani oruçların en üstünüdür. Bu oruç ise Allah'tan başka her şeyden terhis etmektir. Malınız, mülkünüzden o süreçte bütün zevk veren etkinliklerden yani kısacası Allahtan başka dünyevi olan her şeyden perhiz etmektir. Muharrem bu şekilde algılanırken Hz. Muhammed (sav.) ve diğer Peygamberlerin bildirdiği gibi muharrem on gece olarak geçer. Muharrem'in on 'unda Hz. Hüseyin, şahadet şerbetini içmesiyle beraber Muharrem ayına yas eklenmiştir. On İki İmam orucu olarak tanımlamışlar ama bu tanımlama yanlıştır, ehlibeyt efradı bu ay içerisinde katledilmiştir ve buna yönelik yas ile bütünleşen bir oruç sürecini içerir. Üç masum-u pak ile birlikte on beş gününe çıkmıştır. Yani bu ay içinde yas, Ehl-i Beyt için iken oruç Allah için olmuştur. Bu yüzden Aleviler için muharrem ayı hem bir oruç hem de bir yas ayıdır. On iki gün olarak telaffuz edilmesinin sebebini açıklayalım. Hz. Davut peygamberin dinin ismi mezamirliktir. Mezamir'in kelime anlamı "hoş seda" anlamına gelir. Bir manada müzik olmakla birlikte hoş seda ile Allah'a yönelmektir. Davudi ses ile Allah'a yönelmenin ötesinde bizim bugün bağlama olarak çaldığımız sazın atası olan rebab ile Allah'a yönelirdi. Rebab'ın perde sayısı on ikidir. On iki sayısını bu şekilde Hz. Davut'un dini olan Mezamirlikte

görürüz. Kuranda denilir ki “Biz Musa’ya taşa vur dediğimizde taştan on iki pınar çıktı” ve yine Hz İsa’nın on iki havarisi vardır. Yani bugün muharrem ayın on iki ile sembolize edilmesi doğal bir tanımlamadır. Muharrem orucu on gündür on iki imamdan dolayı yas eklenmiştir ve on iki İmam orucu olarak tanımlanmıştır. Muharrem ayında düğünler yapılmamakla beraber hiçbir şekilde kan akıtılmaz. Eğlence ve zevk veren her türlü etkinlikten uzak durulur.

Görüldüğü üzere başta Kербela hadisesi ve sonrasında duyulan acı, Alevi geleneğinde çok derin ve acı bir temele indiği görülmektedir. Dede’nin anlatımları ve açıklığa kavuşturduğu on iki sayısı da farklı nedenlerle kutsallık kazandığını ifade edebiliriz. Kutsiyet başlı başına kendi içerisinde bir dizi tarihsel olayı barındırdığı söylenebilir. Alevi erkânı içinde kutsiyet kazanmış her nesne ve düşünce kendi içinde tarihsel ve sosyolojik bir gerçeklik barındırdığı rahatlıkla görülebilir. Nitekim destanlar kendi içinde olağanüstü birçok motif barındırır da yazıldığı dönemin sosyal kodları hakkında temel bilgiler verir. Bu anlamda dedenin anlattığı sözlü menkıbeler, Alevi inanç geleneği içinde ve Alevilik öğretisinin beslendiği zaman dilimlerini göstermesi bakımından özgün veriler sunmaktadır. Bu verileri sunarken içerdiği sürecin tamamının soyut veya somut bir kutsal anlatı ve olay ile desteklenmesi Alevi toplumun sözlü bilinç ve geleneğini her zaman diri tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu canlılıkta bugün bizlere Anadolu kültürünü tanımamız adına özgün bilgiler sunduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Dedelik kurumun Alevi inancındaki yeri

Fevzi Rençber’in Üryan Hızır Ocağı mümessili Ali Büyükşahin Dede ile yaptığı bir mülakatta “Dede” kavramı hakkında şunlar aktarılmıştır:

-“Dedeliğin Alevi toplumundaki yeri nedir? Dede olmanın şartları nelerdir?”

Dede: Dedeliğin Alevi toplumundaki yeri çok önemlidir. Dede Alevi toplumunun hem inanç (dinsel)önderi, hem sorun çözücü, hem barışçı, hem hâkim, hem savcı ve hem de eğitici durumundadır. Dede olmanın şartları:1 -İnsan-ı Kamil olması,2-Ahlaklı olması,3-İyi Bir Eğitim Görmesi 4-Barışçı olması 5-Seyyit (Ehl-i Beyt evladı) olması, 6-Taliplerle iyi ilişkiler içinde olması,7-Toplum tarafından sevilmesi. Alevilikte dedelik şu şekilde sistemleştirilmiştir. Ocaklara göre: Mürşit Ocakları, Pir Ocakları, Rehber Ocakları ve Düşkün Ocakları (Rençber, 2010: 404).

Dedelik kurumu Alevilikte en üst makam olmakla birlikte cem törenleri sırasında dede olmadığı takdirde cem gerçekleşemez. Dede alevi toplumun sosyal önderidir. Alevilikte dedenin soydan geldiğine inanılır, soydan gelmeyen dedelik yapamaz ve ya toplum tarafından kabul görmediği gibi her soydan gelen de dedelik yapamaz, bunun içinde dede olacak kişi ailenin en yetkin kişisi olmakla birlikte tutum ve davranışlarıyla birlikte örnek bir kişiliğe sahip olması gerekir. Alevilik inancına göre tüm dedeler seyittir ve İmam Hüseyin’in soyuna dayandırılır. İmam Hasan’ın soyundan gelenlere şerif denilir ama Anadolu’da şeriflere pek rastlanmaz çünkü Kербela’da İmam Hasan’ın soyunda gelenlerinin çoğunun şehit edildiği inancı vardır. Genel anlamda dedelik kurumu hakkında ki bu genel ifadeler haricinde *Kureyşan Ocağı’n* mümessili olan Garip Bozkurt Dede’ye yöneltilen “Dedelik kurumu ve dede geleneğinin inancınızdaki yeri, önemi ve işlevi nelerdir?” şeklindeki soruya verdiği cevap bu kurum hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamıza imkân tanımıştır. Dede’nin ifadeleri şöyledir:

Dedelik bir diğer ismiyle seyitlik, velayet nurunun devamıdır. Önce insanlığı güzel ahlaka davet eder. Adam-i Seyfullah ile başlayan ve Muhammed Mustafa ile biten bir nübüvvet nuru vardır. Yani peygamber ya da yalvaçlılar dediğimiz peygamberlik nuru bu Peygamberler

Âdem ile birlikte Şit, Yahya, Yakup, Yunus, Zekeriya, Musa, İsa, Davut ile Hz. Muhammed'e kadar gelmiştir. Hz. Muhammed buyuruyor ki "Ben güzel ahlakı tamamladım". Yani nübüvvet nurunun son halkasıym diyor. Bundan sonra gelecek nur velayet nuru olacaktır. "Ben kimin Mevla'sıysam Ali'de onun Mevla'sıdır" diyen bir Muhammed Mustafa vardır. Yine "Ben ilim şehriysem Ali'de kapısıdır" diyen Hz. Muhammedin Gadir Hum olayında nübüvvet nurundan sonra devam edecek olan velayet nuru bizim tasavvuf ilminden öğrenmiş olduğumuz yeşil kandildeki nurdur. Bütün peygamberler sahip oldukları nuru o yeşil kandilden almışlardır. Ve bu nur Fatmatül Zehra'da birleşir. Fatma'dan Muhammed nuru Ali'den kendi nuru ile velayet nuru gelir. Sonrasında o velayet nuru Hasan ile Hüseyin'de zuhur etmiştir. Onun için Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere Seyyid Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere şerif denilmiştir. İmam Hüseyin soyundan gelen ve seyyid olan dedelerin de inancın içerisinde ki yeri ve konumu bu şekildedir. Başka bir anlamda Alevi dedeler Alevi toplumu içindeki ulu emirlerdir. Yani başkanlık edenlerdir. Nübüvvet makamı olan Hz. Muhammed makamı ya da postu bugün cemi yürüten evladı resul olan dedelerin oturduğu makamlardır ve bu makama karşı büyük bir sorumluluk, bilinç ve inanç içindedirler. Dede sadece inancın gerekliliklerini yerine getirmez o ayrıca taliplerinin her sorunuyla yakından ilgilenen bir rehberdir yani mürşittir.

Dede'nin ifadelerinden de anlaşılıyor ki sadece cemi yöneten bir dede profilinden ziyade yaşamsal sürecin her alanında olduğu ve kendisine bağlı taliplerin sorunlarıyla yakından ilgilenen bir yapı arz ettiği görülmektedir. Bu vasıflar soyundan gelen bir kutsallıkla beraber erdem bir karakterin vermiş olduğu nitelikler var olan kutsallığına liderlik niteliği de kattığını söyleyebiliriz.

Dedelik makamı Hz. Muhammed'in makamı olduğuna inanılmaktadır. Bu anlamda üstün bir hürmet ve kutsallık görmektedir. Onun içindir ki dedeyi o makamda yanlışa düşüğü zaman sorgulamaya dayalı bir denge mekanizması mevcuttur. İşte o denge mekanizması pir, rehber ve mürşit yani ocakların dedeyi sorgulama yetkisini kendilerinde barındırmasıdır. Bu sorgulama düşkünlük kurumun işleyişi ve onun icra ettiği Dar-ı Mansur Cemi ile gerçekleşip nihai kararlar jüriler niteliğinde olan taliplerin huzurunda alınır. Bu anlamda dede-talip ve makamın verdiği imtiyazlar her zaman denetime açık ve istismar edilmeye kapalıdır.

Alevi inanç sistemi içinde musahiplik kurumu

Alevi-Bektaşî geleneğinin önemli kurumlarından biri musahipliktir. Bu uygulamanın kökeni Kırklar Cemine, Medine Kardeşlik Anlaşmasına (muahede) ya da Gadir Hum hadisesine dayandırılmakla birlikte özünü Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında gerçekleştirilen kardeşlik ilişkisi oluşturmaktadır. İki talibin yolun kurallarına uyacaklarına dair söz vermeleri ve bunu hayatlarının sonuna kadar uygulamaları şeklinde kabul edilen musahipliğin; dinî, iktisadî, sosyal ve ahlaki olmak üzere kendine özgü kuralları vardır. Bu çerçevede musahip olacak iki talibin, birbirlerini çok iyi tanımaları, aynı toplumda yaşamaları, aynı dili konuşmaları, toplumsal statü açısından denk ve birbirlerine karşı yardımsever olmaları, aralarında kan bağının bulunmaması, çocukları arasında evliliğin yasak kabul edilmesi gibi pek çok kural söz konusudur. Kökeninde Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında gerçekleştirilen kardeşliğin olduğu musahiplik, Türkmenlerin kendi hayat şartlarına göre formüle ettikleri bir uygulama olarak görülebilir (Bulut, 2013: 101).

Alevi anne ve babadan doğan her bireyin evlendikten sonra inanç zümresine dâhil olması için bir diğer evli çift ile musahip olması gerekmektedir. Geleneksel Alevi inanç sisteminde "sırta vakıf olmak", ceme girmek bu ritüel ile gerçekleşmektedir. Bir nevi bir ritüelle, zümre tarafından inanç halkasına kabul edinilmektir (Ersal, 2011: 1060).

Alevîliğin temel kavramlarından olan musahiplik, iki Alevî ailesinin dünyada ve ahirette kardeş olmasıdır (Azar, 2013: 74). Bu açıdan musahiplik yol kardeşliği demektir. Alevi inancına göre evli her Alevi kendisine denk düşebilecek başka bir evli Alevi ile dinsel bir kardeşlik tutar; bu aynı zamanda kendisinin ahiret kardeşidir. Öz kardeşlik kurallarından daha ağır kuralları olan bu yol kardeşliği Alevilikte farzdır.

Bu bağlamda musahiplik kurumu başlı başına Alevi İnanç sistemi içerisinde önem arz etmekte ve kutsallığı olan kurumlarından bir tanesidir. Musahiplik ahiret kardeşliği veya yol kardeşliği olmakla beraber öz kardeşlikten yani soy kardeşinden daha öte olduğunu görmekteyiz. Bu nitelikleriyle kutsallığın mertebesinde yerini aldığını ifade edebiliriz. Kureyşan Ocağı mümessili olan Garip Bozkurt Dede'ye yönelttiğimiz "Musahiplik kurumu var mı, hala devam ediyor mu ve sizin için ne anlam ifade ediyor?" sorusuna verdiği cevap bu ifademizi destekler niteliktedir.

Musahiplik kurumu hala vardır ve Medine vesikası uygulanır. Belki günümüzde ufak tefek değişiklikler olmuştur. Yani değişiklik derken, yorumlama farklılığından kaynaklı bir değişiklik olmuştur. 615 yılında inşa edile külliye Nebiye'nin içinde musahiplik kurumu gerçekleştirilmiştir. İnsanları topluma hazırlamak, insanları hayata hazırlamak ve dünyaya sunarken ahiretini de temizlemek manasındadır. Külliye Nebiye de söylenen aynı şeylerin tasdiki söz konusudur. "Laileheillah bir Allahtan başka Allah yoktur. Ey talip geldiğin hak yolu, durduğun pençe-i Ali Aba'nın divanı, ağılattığın varsa güldür, döktüğün varsa doldur, komşunun hakkını bil, fakir fukaranın hakkını bil, eğer biri kapına gelirse var ise yok deme, cömert ol, insanları dininden, dilinden, renginden, ırkından dolayı birbirinden aşağılayıcı ve hakir görme, iftira etme ve yalancı şahitlik etme" şeklinde rehberin, pirin ve müşşidin huzurunda halkın huzurunda Allah'a yemin edecektir. "Yarab zina etmeyeceğim, yalan söylemeyeceğim, haram yemeyeceğim, elimle koymadığımı almayacağım, gözümle görmediğimi söylemeyeceğim, gözümün gördükleri şeyler, insanlara zarar veriyorsa sır edeceğim ve iftira etmeyeceğim. Kin, kibirden uzak duracak, helalimle çalışıp helalimle yiyeceğim, insanları birbirinden ayırt etmeyeceğim" ve dedenin söylediği son bir şey vardır; "Dilin bize, özün sana, seni de Allah'a teslim ettik, ikrar verdin Allah'ın huzurunda, halkın huzurundan verdiğin ikrarından dönersen, unutma Muhammed Mustafa sana şefaate eylemez." şeklinde dualarla tasdik edilir. Musahipler her şeyini paylaşmak zorundadırlar. Musahipler arasından hesap olmaz. Musahipler birbirlerinden kız alıp, kız vermezler.

Dedenin ifadeleri Alevi inanç sistemi içinde musahiplik kurumun nasıl bir mahiyet taşıdığını kanıtlar niteliktedir. Özetle iki musahip arasından yârin yanağından gayrı her şeyleri ortak olmakla birlikte soy kardeşliğinden daha da öte bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç ve değerlendirme

Kültür, inanç, gelenek ve değer konularını ele alan halk bilimindeki çalışmaların önemi yadsınamaz. Bu nedenle, çeşitli kültürlerle yoğrulan Anadolu topraklarındaki din, inanç, gelenek, görenek örf-adetlerin ve toplumsal kimliğin oluşmasını sağlayan kültürel mirası geçmişten alıp geleceğe taşımak, küreselleşen dünya şartlarına karşı eriyip yok olmasını önlemek amacıyla bu zenginlikleri ortaya çıkarmak ve aktarmaktır. Bu anlamda ele aldığımız Adıyaman Alevi kültürü ve geleneğinin şehir kültüründen her geçen gün daha fazla etkilenmesi ve bazı değerlerinin farkında olmadan yitirilmesi bu çalışmayı teşvik etmiştir. Bu çalışmada, Alevi inanç sistemi içindeki kutsallıklar ele alınmıştır. Bu kutsallıkların tespiti için yine Adıyaman'da ikamet eden Kureyşan Ocağın mümessili olan Garip Bozkurt'un sözlü anlatımlarına başvurulmuştur. Kendisinin bir dede oluşu ve bölgedeki Alevi toplumunun inanç sistemini iyi bilmesi, çalışmanın önemini artırmaktadır.

Günümüzde gelişen teknoloji, iletişim ve ulaşım, toplumsal ve kültürel alandaki değişimi kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu değişimler sadece Alevilikte değil, tüm dini

inanç gruplarında yaşanmaktadır. Tüm bu değişimlere rağmen Adıyaman Alevi halkının geleneklerini devam ettirme çabasında olduğu görülmüştür. Kente göç eden köy halkının bir kısmı, inançlarının gereklilikleri doğrultusunda köye gelip geleneğini sürdürme çabası içindedir. Bu bağlamda çalışmamız ileride yapılacak olan çalışmalar için kaynak olacak niteliktedir.

Kaynakça

- Albayrak, Ali (2015) Alevi-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme. *Sufî Araştırmaları*, 12: 21-36.
- Azar, Birol (2013) Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 2(3): 74-87.
- Balcıoğlu, Rıza (2003) Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme. *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 28: 211-214.
- Bulut, Halil İbrahim (2013) Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak "MUSAHİPLİK". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 65: 101-118.
- Coşan, Esad (1996) *Makalat*, Çev. Hüseyin Özbay. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Coşkun, Ali (2003) Dine ve Kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(24): 5-6.
- Çelik, Celaleddin (2005) *İsim Kültürü ve Din: Şahıs İsimleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Denemesi*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Dalkıran, Sayın (2002) Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme. *Ekev Akademi Dergisi*, 6: 96-97.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin (2014) Muharrem ve Aşure. *Alevilik Bektaşîlik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 54: 32-33.
- Ersal, Mehmet (2011) Alevi İnanç Sistemindeki Ritüellik Özel Terimler: Musahiplik. *Turkish Studies*, 1(6): 1058-1083.
- Fırlı, Ethem Ruhi (1990) *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*. Ankara: Selçuk yayınları.
- Karahan, Leyla (2008) Türkçede Dini Anlamalı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği. *The 51st Meeting of the Permanent International*, Romanya (Bükreş).
- Keskin, Yahya (2004) *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği*. Ankara: İlahiyat.
- Kılıç, Mustafa Cemil (2006) *Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik*. İstanbul: Kum Saati Yayıncılık.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1990) *İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Önder, Mehmet Seyman (2014) Alevilik: Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi. (Kitap Tanıtımı - Yazar: Mehmet Yazıcı) *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3): 257-261.
- Rençber, Fevzi (2010) 40 Soruda Adıyaman'da Geleneksel Alevilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi*, 56: 396-404.
- Rençber, Fevzi (2012) Alevi Geleneğinde "Cem Evinin" Tarihsel Kökeni. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(3): 73-86.
- Rençber, Fevzi (2013) Adıyaman Yöresi Alevi Ocakları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35: 159-170.
- Sami, Kamuran (2013) Kırsal Alevi Kültüründe Çevre, Mekan ve İnsan Etkileşimi: İki Köy Örneği. *Bilig*, 67: 169-170.

- Sarıtaş, Süheyla (2009) Balıkesir Üniversitesi Öğrencilerinin Günümüzdeki Adlar ve Ad Verme Hakkındaki Görüşleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21): 422-433.
- Uçar, Ramazan (2004) Bir Fenomen Olarak Ayin-i Cem. *Dini Araştırmalar*, 7(19): 73-81.
- Uysal, Başak (2012) Alevi İnanç Sisteminde Adlar ve Dil-Kimlik İlişkisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62: 237-248.
- Üçer, Cenksu (2015) *Alevilikte Musahiplik*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (1969) Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1): 1-28.
- Ünlüsoy, Kamile (2009) Alevi-Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, (2)2: 55-90.
- Yaman, Ali (2006) *Kızılbaş Alevi Ocakları*. Ankara: Elips Yayınları.
- Yaman, Ali (2011) Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60: 45-48.
- Yaman, Ali (2013) *Alevilik, İnanç, Edep, Erkan*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Yenmiş, Nihad (2010) Arap Aleviliğinde Kutsal Günler ve Bayramlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54: 299-314.
- Yıldırım, Erdal (2010) Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç Ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, 14(42): 17-32.
- Yıldız, Harun (2004) Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller. *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 42: 1-21.
- Yıldız, Harun (2011) Amasya Yöresi Alevi Ocakları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19): 228-242.
- Yıldız, Harun (2014) *Anadolu Aleviliği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yılmaz, Hulusi (2008) *Sosyal Değişme Sürecinde Alevilik: Ankara Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yılmazçelik, İbrahim (2012) Alevilikte Dedelik Kurumu ve Mustafa Dede Örneği. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 4: 15-16.

Sözlü kaynak

Bozkurt, Garip (Kureyşan Ocağı Dedesi-Pir Ocağı)

Mülakat tarihi / saati: 16.12.2016 / 18.30-19.30

Doğum yeri ve ikametgâh: Adıyaman/Merkez/Karapınar